

AN II

RENAȘTEREA ÎN ITALIA secolul XV (Quattrocento)

Prima perioadă a Renașterii este cuprinsă între două date istorice semnificative: în 1417 ia sfârșit schisma bisericii catolice prin Conciliul de la Konstantz prin care este ales un unic Papă; faptul este semnificativ, pentru că un consens politic și religios este favorabil dezvoltării unei epoci artistice unitare, cu un program ideologic clar articulat. A doua dată semnificativă este anul 1453, dată căderii milenarului Imperiu bizantin; evenimentul a dus la deplasarea decisivă a centrului de greutate al creștinătății în sfera europeană. În acest context tensionat, *Italia* s-a afirmat ca principal factor de unitate spirituală europeană pentru că centrul de cultură și civilizație consacrat din Antichitate a rămas în conștiința europeană *lumea romană*. A fost reabilitat astfel, după o mie de ani (în 476 a fost detronat ultimul împărat roman de către ostrogoți), prestigiul vechiului Imperiu Roman de Apus. În acest sens, Renașterea a apărut într-adevăr ca o nouă naștere a Antichității clasice greco-romane. Intervalul dintre aceste epoci ce pun în centrul lumii *omul ca măsură a tuturor lucrurilor* (Protagoras, sec. V î. Ch.) a fost denumit de către italienii secolului XV, în mod depreciativ, ca fiind un *ev de mijloc, întunecat*, situat al antipodul luminii gândirii raționale de tip umanist. Această atitudine se explică prin faptul că întreaga lume artistică renașcentistă a avut ca și suport ideologic filosofia umanistă a unei pleiade de erudiți italieni care afirmau că omul este în mod fundamental bun, liber și responsabil, că, asemeni unei grădini, el poate fi cultivat prin studiu filosofic și filologic, coroborat cu studiul naturii. La curtea din Florența a lui Lorenzo de Medici, Marsilio Ficino și Pico della Mirandola întemeiază Academia neoplatoniciană. Ideile vor circula repede în limba internațională a timpului care era latina și datorită noii ere “mass-media” născută odată cu apariția tipografiilor (Guttenberg, 1455).

În plan artistic, Renașterea a revoluționat spațiul plastic aplicând *metoda perspectivei liniare* inventată de **Filippo Brunelleschi**. Aceasta era o metodă rațională, deci o convenție, prin care se crea un spațiu tridimensional coerent, omogen și infinit pe o suprafață bidimensională. Singurul “viciu” de fond al acestui spațiu spectaculos, creat și controlat matematic, era faptul de a fi *iluzoriu*.

Periodizare:

Renașterea Florentină (Quattrocento) –sec. XV

Renașterea Înaltă (a Titanilor) – sfârșitul sec. XV

Renașterea târzie (Manierismul) – sec XVI

Artiști și opere reprezentative din prima jumătate a secolului XV (prima Renaștere florentină)

Masaccio, fresca *Plata Tributului*, capela Brancacci, Florența (1428). Tînărul pictor revoluționează pictura secolului XV prin faptul că renunță la stilul sofisticat al goticului internațional, ducînd, însă, pînă la capăt lecția lui Giotto. Personajele au o monumentalitate statuară asemeni unor personaje antice, dar cea mai importantă inovație

este perfecta logică spațială a imaginilor dată de faptul că traseul luminii urmează fuga perspectivală. Spațiul plastic creat de Masaccio are, pentru prima dată, atributele unui spațiu modern: *continuitate, omogenitate și înfinitate* (văzut în dimensiunea lui orizontală). Masaccio merge mai departe pe linia reînvierii Antichității în scena *Izgonirii din Paradis*; pictorul restaurează cu curaj una din cele mai expresive ipostaze ale corpului uman, atent cenzurate în Evul Mediu: *nudul*. În acest fel revine în forță studiul anatomic ca metodă de cunoaștere rațională a forțelor ce guvernează întreaga existență umană, în plenitudinea și limitele ei.

Fra Angelico (Giovanni da Fiesole), *Bunavestire*, frescă, mănăstirea San Marco, Florența (1449). Compoziția, simplă și clară, de o emoție reținută, este specifică liniei monastice austere pe care o reprezintă starețul-pictor al mănăstirii dominicane florentine. În raport cu “noul val” al umaniștilor, viziunea lui Fra Angelico, cu cromatica sa prețioasă (rozuri și azuriuri celeste) și cu personaje aproape imponderabile, este paseistă, mai aproape de spiritul creștin medieval. În aceeași manieră este lucrată și *Încoronarea Fecioarei <Magnificat>* (1440). Spațiul este construit piramidal, ierarhizat asemeni unei stele, pentru a exprima ideea consacării, a apoteozei. Figurile sunt distribuite conform perspectivei hieratice bizantine, fondul este auriu opac, conform aceluiași canoane bizantine, în schimb personajele au volum: chiar dacă diafan, acesta este bine construit, lumina clar dirijată, întregul spațiu avînd omogenitate și coerență de tip renașcentist.

Un alt pictor ce s-a afirmat la mijlocul secolului XV este **Paolo Ucello**. La fel ca și Fra Angelico, el rămîne atașat de viziunea medievală tîrzie asupra spațiului, tratînd spațiul ambiental în mod convențional, scenografic, pur imaginativ, în care formele evoluează autonom, ca monade. În cele trei episoade ale *Bătăliei de la San Romano*, mai ales, sau în *Vînătoarea*, singurul element renașcentist este perspectiva, după care Ucello, conform spuselor contemporanilor lui, “era nebun”. Stăpînirea perspectivei îi era suficientă, de aceea a ignorat studiul după natură (atitudine de tip medieval).

Și sculptorii, în prima jumătate a secolului XV, au adoptat noile formule spațiale ale Renașterii în sensul fluidizării și omogenizării planurilor și a traseelor compoziționale. Un bun exemplu comparativ îl constituie cele două reliefuri executate de **Filippo Brunelleschi** și **Lorenzo Ghiberti** pentru concursul destinat porților de nord și de răsărit ale Baptisteriului din Florența (1401).

Dacă în reliefurile lui Brunelleschi scena e redată discontinuu, cu personaje ce evoluează individual în cîmpul suprafeței, cu veșminte ale căror falduri se răsucesc în volute dansante de tip gotic internațional, în reliefurile (cîștigător) al lui Ghiberti relația între figuri și fond este mai unitară, mai compactă, personajele sunt monumentale, modelate și drapate în manieră antică; elementele decorului natural unifică acțiunea asemeni unui șuvoi oblic, întregul ansamblu alcătuiind un întreg coerent și, în același timp, puternic tensionat emoțional. În plus, Ghiberti se arată un maestru subtil al punerii în perspectivă abruptă a corpurilor (fr. <raccourci). Arta sa se exprimă plenar în ansamblul scenelor ce alcătuiesc *Poarta Paradisului* (1424-1452), denumită așa de Michelangelo. Reliefurile, extrem de sensibil modelate, transpun cu multă acuratețe tehnica perspectivei în special în redarea arhitecturii. În medalioanele de pe benzile laterale apar portrete expresive, printre ele fiind inserat și autoportretul sculptorului. Portretistica, tocmai pentru că abordează calitățile individuale ale personalității umane, este un gen care, inspirîndu-se după modelele antice, va cunoaște o mare dezvoltare în Renaștere.

Un alt sculptor important al primei Renașteri florentine este **Luca della Robbia**, membru al unei prestigioase familii de sculptori și ceramiști florentini. O lucrare reprezentativă este *Cantoria*, un amplu relief terminat în 1438, executat pentru catedrala Santa Maria del Fiore. Inspirația antică este evidentă în modelarea personajelor și în atitudinea lor, dar ritmul alert, dansant, farmecul naturaleții și grația curteană, toate acestea sunt de factură renașcentistă.

Dar artistul socotit, asemeni lui Masaccio în plan pictural, un revoluționar al limbajului sculptural, a fost **Donatello**. Și el a abordat tema *Cantoria* (inspirată din Psalmul 150 al lui David), dar factura lui este mai complexă și mai curajoasă. A relaționat figurile dansante cu elemente de arhitectură (baluștri) ca într-un contrapunct muzical, dându-le expresia unei explozii de vitalitate. În plus, pentru a spori complexitatea tehnicii, plachează colonetele și fundalul cu mozaic policrom, fapt ce amplifică exuberanța temei. Dar lucrarea care a însumat calitățile noilor orientări umaniste a fost *David (1432)*. Figura personajului biblic este redată ca nud, asemeni celei a lui Adam din fresca lui Masaccio. Lucrată în spiritul statuarei antice grecești, lucrarea reia *contraposto*-ul accentuat, ușor efeminat, contemplativ, al clasicității târzii de tip Praxiteles. Formele sunt modelate cu o delicatețe ce amintește de maestrul său, Ghiberti, dar armonia, liniștea și eleganța întregii atitudini, și mai ales siguranța de sine interiorizată, toate acestea dovedesc pătrunderea ei de suflul umanist al epocii. O altă lucrare a lui Donatello de o importanță deosebită pentru arta sculpturală renașcentistă este statuia ecvestră a unui vestit *condottiere* denumit *Gattamelata* și care domină piața din fața catedralei din Padova (1444). Donatello face o adevărată demonstrație de măiestrie ce frizează perfecțiunea artistică și tehnică. Pentru prima dată în epoca Renașterii, statuara antică (la Roma s-a păstrat statuia ecvestră originală a împăratului Marc Aureliu) este egalată ca tehnică și depășită ca și complexitate a concepției compoziționale. Rigoarea geometrică a raporturilor formale, claritatea echilibrului dintre masele sculpturale și golul pe care îl desenează în spațiu fac din acest monument una din expresiile cele mai desăvârșite ale spiritului renașcentist.

Cu **Andrea Verrocchio** se abordează sculptura din a doua parte a secolului XV. Deși mai puțin novator în viziune decât Donatello, Verrocchio reprezintă noul tip de artist al Renașterii florentine mature: om de cultură complex, polivalent ca și formație artistică, avea un vestit atelier în care au ucenicit, printre alții, Leonardo da Vinci și Perugino. Mai mult decât învățarea unui excelent meșteșug, Verrocchio le oferea elevilor săi o educație artistică de calitate, le deschidea orizontul cultural conform idealurilor umaniste de la curtea lui Lorenzo de Medici. Dintre lucrările sale importante amintim versiunea statuii lui David, dar mai ales ecvestra sa numită *Il Colleoni* din Veneția.

Artiști și opere semnificative pentru cea de a doua jumătate a secolului XV
(Renașterea matură)

Andrea Mantegna, *Camera Soților*, palatul ducal din Mantova.

Fresca parietală, dar mai ales *oculus*-ul din tavan pictat într-un spectaculos *trompe l'oeil* (înșelare a ochiului printr-o tehnică iluzionistă) a dat măsura noilor ambiții ale artiștilor de a face din imagine (utilizând **perspectiva, clar-obscurul și raccourci-uri foarte abrupte**), un spectacol cât mai fascinant, în care să domnească

vraja unor spații imaginare. O altă lucrare unde a exploatat la maximum efectele iluzioniste ale comprimărilor spațiale îl înfățișează pe Christos mort, adus foarte aproape de virtualii privitori prin distorsiune formală, într-un prim-plan șocant prin brutalul său realism. Acest tip de punere în scenă va fi preluat, la începutul secolului XVII, de către pictorii barocului, începând cu Caravaggio.

Prin arta lui **Piero della Francesca** este atins momentul de vîrf al picturii de orientare “metafizică” din Renaștere, dezvoltată pe filiera Fra Angelico-Domenico Veneziano, dar bazată pe fermitatea monumentală și austeră, profund interiorizată, a viziunii lui Masaccio. Lucrări ca *Biciuirea lui Hristos*, *Legenda Adevăratei Cruci*, *Nașterea Domnului*, *Invierea*, *Bunavestire* din *polipticul Sfîntului Anton*, *Botezul Domnului*, toate dovedesc prezența unui simț excepțional al monumentalității clare și misterioase în același timp, de o limpezime inefabilă. Prin pictura lui Piero della Francesca, o lume cristalină, celestă, netulburată, de o rară solemnitate, deschide spre dimensiunea mistică a artei Renașterii.

Sandro Botticelli încheie, prin rafinament și eleganță, pleiada străluciților pictori din a doua jumătate a sec XV. În pictura sa, cultul formei descrie prin trasee sinuoase chipuri angelice cu trăsături melancolice. În lucrări ca *Nașterea Afroditei din spuma mării* sau *Primăvara*, refugiul într-o lume de vis, a purei imaginații, o lume stranie guvernată de frumusețea absolută, devine emblema unei lumi a cărei splendoare și superbie începea să dea semne de oboseală. Centrul vieții artistice italiene se deplasează spre Roma, unde, în ultimii ani ai secolului XV și primele decenii ale secolului XVI, o altă generație, numită “de aur” sau a “titanilor”, va duce la ultimele consecințe marile descoperiri ale Renașterii.

Bibliografie:

- Fred Berence, *Renașterea italiană*, Ed. Meridiane, București, 1969
E.H. Gombrich, *Moștenirea lui Apelles*, Ed. Meridiane, București, 1981
idem., *Normă și formă*, Ed Meridiane, București, 1981
Erwin Panofsky, *Renaștere și renașteri în arta occidentală*, Ed. Mer., Buc., 1974
* * * *Istoria vizuală a artei*, Enciclopedie Larousse, Editura Rao, București, 2003

Bibliografie generală:

Julian Bell, *Oglinda Lumii, O nouă Istorie a Artei*, Ed. Vellant, București, 2007

E. H. Gombrich, *Istoria Artei*, Ed. Pro Editura și Tipografie, București, 2007

[Aceste doua cărți fundamentale le găsiți la Biblioteca Facultății de Arhitectură și Construcții, Oradea](#)